

VAN KALESİ VE ESKİ VAN ŞEHİRİ
KAZILARI, 1988

(Ön Rapor)

Prof. Dr. M. TANER TARHAN - Prof. Dr. VELİ SEVİN

Müdürlük görevini yürüttüğüm İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Merkezi adına, 15.8.1988-19.9.1988 tarihleri arasında sürdürülen Van Kalesi ve Eski Van Şehri kazılarına, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden, ikinci başkan olarak Prof. Dr. Veli Sevin, yüksek mimar O. Ümit Sirel, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nden Ar. Gör. Kemalettin Köroğlu, 100. Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinden Ar. Gör. Vildan Sekmen, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yüksek Lisansiyeri-Desinatör Aynur Özfırat, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nden Yard. Doç. Dr. Ergünöz Akçora'nın yanısıra, öğrenci olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden Hakan Karadöl, Ufuk Kocabaş, Çiğdem Köksal, Sema Sandalcı katılmış, Bakanlık Temsilciliği görevini ise Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü uzmanlarından, Müze Araştırmacısı Şehymus Menekşe yapmıştır.

Kazı ve araştırmalarımız Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin; Türk Tarih Kurumu'nun ve az da olsa Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Adı geçen kurum ve kuruluşlara, ayrıca özverili çalışmalarını yürüten kazı ekibi üyelerine, Van Müze Müdürlüğü'ne, Van İli Muhasebe Müdürlüğü'ne ve Karayolları Bölge Müdürlüğü ile yardımlarını bizden esirgemeyen bütün ilgili ve yetkililere teşekkür etmeyi zevkli bir görev addederiz. Ayrıca kazımızı ziyaret eden Kültür ve Turizm Bakanı sayın Tınaz Titiz ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü sayın Altan Akat ile diğer yetkililere teşekkürü zevkli bir görev sayarız.

AMAÇLAR - ÇALIŞMA ALANLARI

İlk beş yıllık çalışma programımızda belirtilen ve 1987 döneminde kazılarına başlanan "pilot alanlar"da 1988 sezonunda da çalışmalara devam edilmiştir¹.

I — "YENİ SARAY" :

Van Sitadelinin batı kesiminde uzanan "Yeni Saray"ın kuzeyinde başlıca iki bölümde çalışılmıştır :

a) *Yukarı alan çalışmaları* : Temizliğine 1987 yılında başladığımız ve 12 mekan içeren alanın kuzeyinde, 18.00 x 5.50 m. boyutlarındaki sahada çalışılmıştır. Bu saha 1 no'lu mekan ile 11 no'lu mekan arasında uzanmaktadır. Bu mekanların duvarlarına ait, doğu-batı uzantısındaki kaya yataklarının uzunluğu 16.00 m. yi bulmaktadır. Adeta bir basamak görünümünde olan bu temel yataklarında kademelerin yüksekliği ortalama olarak 0.30-0.35 m. dir. Bu kesimde anakayanın oluşumundan kaynaklanan derin çatlak ve yarıkların tipik Urartu blokaj sistemiyle doldurulduğu ve böylelikle düz alanların devamının sağlandığı belirlenmiştir (Plan : 1).

1988 yılının bu alandaki en ilginç buluntuları Urartu dönemine ait üç temel adağı diskidir. 17 cm. çapında ve 2.5 cm. kalınlığındaki tunçtan üç disk, biraz daha genişçe üç yuva içinde *in-situ* durumda ele geçirilmiştir. 12 no'lu mekanın güney duvarı, temel yatağı içine doğu-batı doğrultusunda açılmış olan bu üç yuvadan ayrı olarak, aynı mekanın doğusunda dördüncü bir yuva daha mevcuttur. Ancak bunun içinde olması gereken tunç disk bulunamamıştır.

Yapı temellerine adak levhası yerleştirme geleneğinin Urartular'daki varlığı ilk defa 1961 yılında Toprakkale'de yapılan Haldi Tapınağı kazıları sırasında ortaya çıkarılmıştır². Yeni Saray'da bulunan tunç diskler ise aynı geleneğin sunu olarak değişik bir örneğini oluşturmaktadır ve bu nedenle değer ve önemleri çok fazladır. Araştırma Merkezinin laboratuvarında ön çalışma olarak fiziki temizliği Prof. Dr. Veli Sevin tarafından yapılmış, ancak bu çalışmalar

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. M.T. TARHAN, "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları, 1987". *X. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1989, s. 369 - 428.

² Bk. A. Erzen, "Untersuchungen in der urartaischen Stadt Toprakkale bei Van in den Jahren 1959-1961", *Archaeologischer Anzeiger* 1962, s. 383 vdd.

sırasında üzerlerinde –ümit ettiğimiz– herhangi bir şekil ya da yazıta şimdilik rastlanılmamıştır.

10 ve 12 no'lu mekanların kuzeyindeki alanda 1.00 m. kadar kalınlığındaki döküntü moloz ve toprak tabakası hafredilmiş olmakla birlikte henüz anakayadan işlenmiş olan temel yataklarına ulaşamamıştır. Bu kesimdeki çalışmalarda küçük buluntu olarak Urartu dönemine ait çanak-çömlek parçaları, geçen seneye oranla daha bol miktarda ele geçirilmiştir. Tarafımızdan “Bianili seramiği” olarak adlandırılan bu parçalar, M. Ö. 8.-7. yüzyıla ait diğer Urartu merkezlerinden tamnan türdedirler. Bunlardan çoğu yonca ağızlı testilere ait kulp parçalarıdır.

b) *Aşağı alan çalışmaları* : Yeni Saray'ın 24 m. kadar kuzeyinde –yukarı alandaki taban kodundan yaklaşık olarak 9.00 m. kadar aşağıda– anakayaya oyulmuş, teras destek duvarı görünümündeki kaya mimarisi ikinci çalışma alanımızı oluşturmuştur (Plan : 1). Doğu-batı doğrultusunda uzanan ve kaleye girişi sağlayan rampalı yol ve bunun güneyini sınırlayan duvarın hemen hemen bütünüyle 1960 yılında Prof. Dr. Afif Erzen'in başkanlığındaki ekip tarafından açılmış olduğu, sözü edilen yıla ait kısa çalışma raporunda belirtilmektedir³.

Bu alanda geçen yıl başladığımız çalışmada duvarın planı alınmış ve üstteki saray ile bağlantısı kurularak, ilk ölçmeleri gerçekleştirmiştik. 1988 yazında alanın geniş çaplı temizliğine başlanmıştır. Şimdilik 60–70 m. kadar uzunluğundaki bir bölümü incelenebilen bu alanın batı kesiminde yoğunlaştırdığımız kazı ve temizlik çalışmalarında, anakayadan oyulmuş yeni mimarlık elemanları ortaya çıkarılmıştır. Bu kesimde “d” kodu verdiğimiz yeni bir çıkıntı daha tespit edilmiştir. Burada ortaya çıkarılan mimari elemanlar duvarın diğer kesimindeki görünümüyle bir hayli farklılık göstermektedir. Şöyle ki, bu alanın doğusunda uzanan ana kesim kompartmanlar halinde düzenlenmiş olup, girinti ve çıkıntılar mimarinin tek düzelikliğini hareketlendiren öğeleri oluşturmaktadır. Burada “b-c” ve “c-d” çıkıntıları arasında kalan kompartmanlarda oturma bankı şeklinde işlenmiş sekiler dikkat çekmektedir. Ayrıca düzleştirilmiş anakaya-

³ A. Erzen–E. Bilgiç–Y. Boysal–B. Ögün, “Van Toprakkale Kazı Heyetinin 1960 Yılı Kısa Çalışma Raporu”, *Türk Arkeoloji Dergisi* XI-2 (1961), s. 35.

nın üzerine serilen tipik Urartu mıcır-harçlı döşeme tabakası kaleye ulaşım sağlayan rampalı yolun alt yapısı hakkında açık bir fikir vermektedir. Buna karşılık "d" çıkmasını izleyen kompartmanda ise taban kodu adeta bir platform şeklinde yükselmekte ve bunun önünde de 0.90 x 1.40 m. boyutlarında ve 0.41 m. derinliğinde, anakayaya oyulmuş bir havuzcu yer almaktadır. Bundan başka duvar üzerinde anakaya içine vazedilmiş olan, -muhtemelen-ahşap konstrüksiyona ait yuvalar dikkat çekmektedir. Ortaya çıkarılan bu elemanların fonksiyonlarını saptamak şimdilik mümkün değildir.

Yeni Saray kazı ve araştırmalarında açma başkanı olarak Ay-nur Özırat görev yapmıştır.

II — "SÜLEYMAN HAN CAMİİ"

Kazısına 1987 yılında başlanan Süleyman Han Camii'nde, ana mekan içindeki çalışmalar tamamlanmıştır (Plan : 2). Bu yılki çalışmamızda 11.60 x 10.40 m. boyutlarındaki ana mekanın, altıgen levhalarla kaplı erken evreden sonra gelen toprak tabanlı kullanımı sırasında tavanın ahşap direklerle desteklendiği yolunda bazı kanıtlar elde edilmiştir. Buna göre mekanın ortasında iki sıra halinde dört direk mevcuttu. *In-situ* durumda ele geçirilen direk altlıklarının taban üzerindeki dizilişleri bu intibayı uyandırmaktadır. Ayrıca mihrabın 1.00 m. kadar batısında, iki adet ahşap mimber althği yine *in-situ* durumda ele geçirilmiştir. Bunların da geçen yılki ahşap buluntularında olduğu gibi, mekanın geçirdiği yangın sırasında yanarak kömürleştiği belirlenmiştir.

Mekanın mimarisini tamamlayan kapı girişi de bu yılki çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Giriş, minare duvarının uzantısında olup, doğuya bakmakta ve minare önündeki, tabanı sal taşlarıyla döşeli sahanlığa açılmaktadır (Plan : 2). 1.20 m. genişliğindeki kapı geçidinde, eşiğin iç ve dış yüzünün birer taş sırasıyla takviye edildiği görülmüştür. Bunun üzeri muhtemelen ahşapla döşeliydi. 8.70 x 5.30 m. boyutlarındaki sahanlığa kuzeyden dar bir rampa ile çıkılmaktadır. Rampa sitadel giriş kapısının önündeki açık avluya bağlıdır.

Geçen yılki raporumuzda da değindiğimiz üzere, caminin yer aldığı yükselti topografik bir özellik olarak dikkat çekicidir. Bu yükseltinin niteliği ve iç yapısını incelemeye yönelik bir sondaj çalışma-

sı da yapılmıştır. Ana mekanın kuzeybatı köşesine yakın olarak, 6.00 x 4.00 m. boyutlarında ve sahanlık kodundan -2.80 m. kadar aşağıda açtığımız sondajda, 0.60 m. kalınlığında taş duvarları olan bir mekanın varlığı ortaya çıkarılmıştır. Bu mekanın cami ile bağlantısı ve fonksiyonu konusunda şimdilik kesin bir kaniye varılabilmemiş değildir.

Mekan içinde yapmayı planladığımız derin sondaj çalışmalarından şimdilik vazgeçmiş durumdayız. Çünkü minare ve kaidesi ciddi bir şekilde restore edilmedikçe bu gibi çalışmaları sakıncalı bulmaktayız. Nitekim geçen yıl yaptığımız onarıma rağmen temel kesimi eski eser meraklılarınca tehlikeli bir şekilde oyulmuş bulunan ana mekanın batı duvarı, yoğun kış şartlarına dayanamayarak kısmen mekan içine, kısmen de mekan dışına göçmüştür.

Çevre düzeniyle ilgili olarak sitadele giriş kapısının önündeki avluda temizlik çalışmaları yürütülmüş ve bu alanın da taşla kaplı olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Buluntular :

Geçen yıl ele geçirilen buluntu toplulukları bu yıl da aynen devam etmiştir. 4. Ordu 8. Fırka Van Alayı Van Kalesi Topçu Bölüğü'ne ait mübayaa ve revir kayıtları bu yılın en dikkat çekici ve değerli buluntularını oluşturmaktadır. Ayrıca, muhtelif çapta demir güllerden oluşan şarapnel çekirdekleri, çok sayıda havan mermisi çekirdeği, ayar tapaları, imla hakkı parçaları, füyeleri, tüfek mermileri, kovan ve çekirdekleri, kasatura kınları, demir kirpiller, demir tabanca kabzası, palaska tokaları gibi buluntular da elde edilmiştir. Ana mekanın temizlenmesi sırasında ayrıca Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait çeşitli seramik parçaları da tespit edilmiştir.

Süleyman Han Camii kazı ve araştırmalarında açma başkanı olarak Ar. Gör. Kemalettin Köroğlu görev yapmıştır.

III — “YUKARI SİTADEL”

Van kayalığının en yüksek kesimini oluşturan Yukarı Sitaldel'deki binlerce yıllık yoğun yapılaşma nedeniyle, geçen yılki raporumuzda da değindiğimiz üzere, Urartu devrine ait dinî ya da kralî yapıların tespiti bir hayli güçtür. Yaptığımız yoğun bir yüzey araştırması sonucu, sitaldelin güneydoğu kesiminde en erken yapılarından

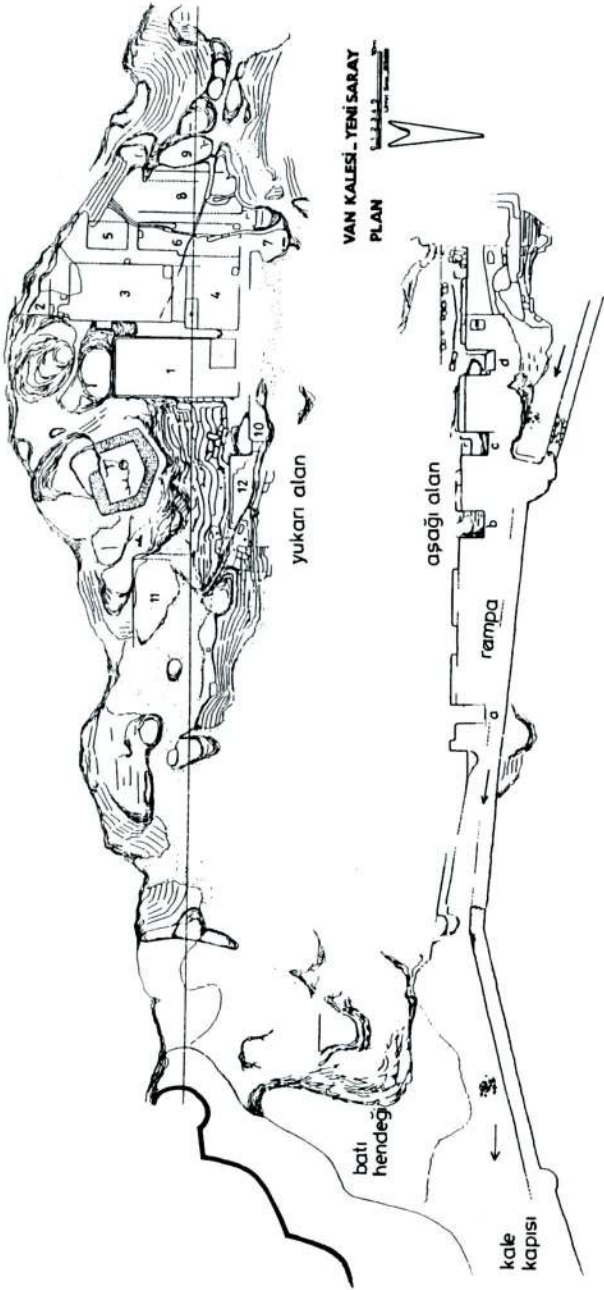
birine ait izler tespit edilerek, ön çalışmalarda bulunmak üzere bir açma çalışmasına başlanmıştır : Bu çalışmalar sonucunda kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir kaya mimarlığı ortaya çıkarılmıştır. Arka arkaya iki mekandan oluşan bu yapıda taban ve yan duvarların temel kesiminin bütünüyle anakayanın oyulması suretiyle meydana getirildiği ortaya çıkarılmıştır (Plan : 3). Kapı geçitleri aynı eksen üzerinde yer alan bu iki mekan sitadeldeki Urartu dönemine ait ilk yapıyı oluşturmaktadır.

Kuzeyden dişli çerçevesi olan, 1.20 m. genişliğindeki bir kapı geçidiyle girilen ilk mekan kabaca 4.80 x 3.80 m. boyutlarındadır. Kapiya ait mil yatağı yuvası geçidin hemen batı iç köşesine, tabana oyulmuştur. Bu mekandan, güney duvarına açılmış dişli çerçevesi ve 0.90 m. genişliğindeki başka bir geçitle ikinci odaya girilir. Uçuruma açılan yamaçtaki konumu nedeniyle bu odanın ancak küçük bir bölümü günümüze kalabilmiştir.

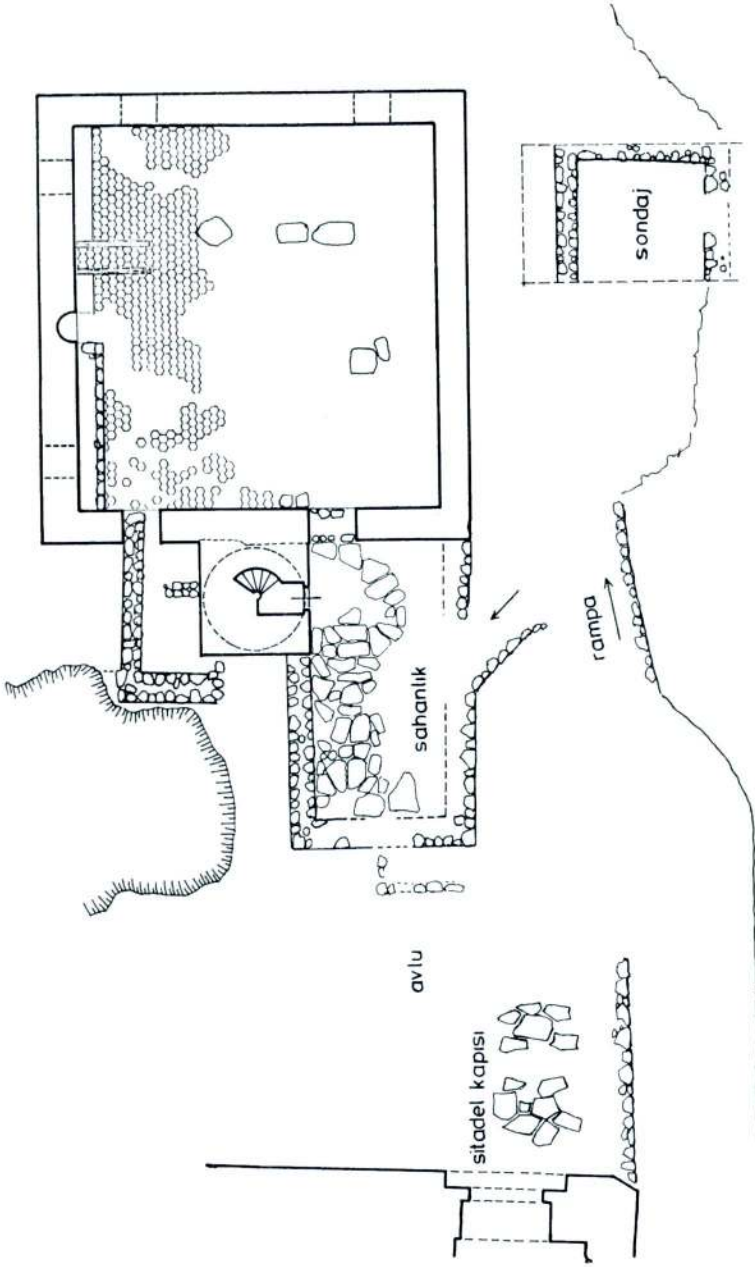
Şimdiki görünümüyle arka arkaya iki odadan oluşan bu tür mimarinin benzerlerine başka Urartu merkezlerinde rastlanabilmiş değildir. Bu nedenle yapının fonksiyonu konusunda da şimdilik fazla bir şey söylenemez. Ancak 1.70 m. genişliğindeki duvarlar yüksek bir yapının söz konusu olduğunu açıkça belgelemekte; ayrıca dişli çerçevelerle⁴ belirlenen kapı geçitlerinin cepheleri ve kare planlı tipik Urartu tapınaklarını anımsatan mekan boyutları ve bütünüyle anakayadan oluşturulan temel planı düşündürücüdür.

Gelecek yıl bu kesimdeki çalışmaların genişletilmesi planlanmıştır.

⁴ Bk. M. T. Tarhan - V. Sevin, "Urartu Tapınak kapılarıyla Anıtsa Kaya Nişleri Arasındaki Bağlantı", *Belleten XXXIX/155* (1975), s. 396 vd., res. 1.

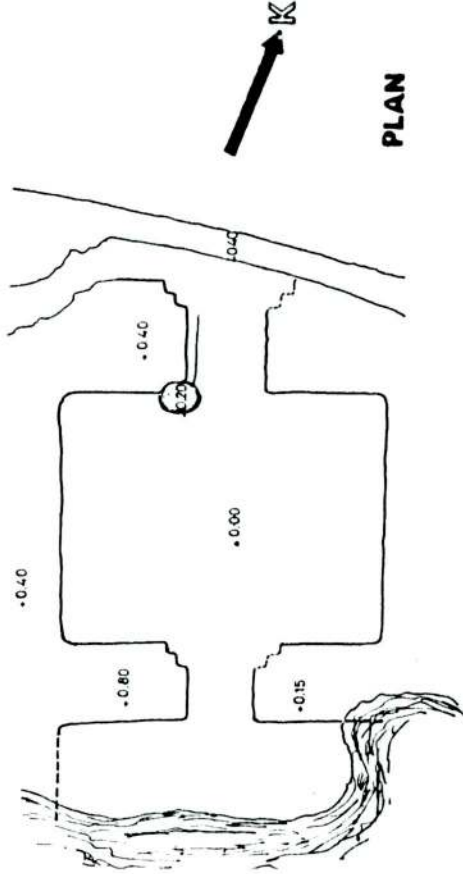
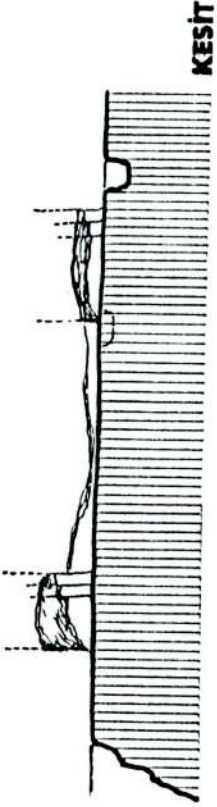
Taner Tarhan - Veli Sevin

VAN KALESİ SÜLEYMAN HAN CAMİİ
PLAN

Plan 2

VAN KALESİ
YUKARI SİTADEL AÇMASI - 1988

Plan 3

